

Studentförlaget
HORISONT

11 MYTER & 9 REFORMER

FÖR DEN HÖGRE UTBILDNINGEN

ADAM DANIELI (RED)

INNEHÅLL

Förord	6
MYTER	8
Myt 1: Svensk högre utbildning håller hög internationell klass	9
Myt 2: Den akademiska friheten i Sverige är stor	11
Myt 3: Universitet och högskolor är viktiga innovationscentra	14
Myt 4: Skattefinansierad högre utbildning är bra omfördelningspolitik	17
Myt 5: Högre utbildning gör att människor får jobb	20
Myt 6: Heltidsstudier motsvarar heltidsjobb	22
Myt 7: Samhällets efterfrågan styr utbudet av utbildningar	25
Myt 8: Avgifter skulle stänga människor ute	30
Myt 9: Svensk högre utbildning är kostnadseffektiv	33
Myt 10: Universiteten gör oss bildade	36
Myt 11: När fler studerar på universitetet ökar humankapitalet i samhället	39

REFORMER	42
Reform 1: Minska antalet studenter och lärosäten	43
Reform 2: Inför studieavgifter	45
Reform 3: Gör om lärosätena till stiftelser	48
Reform 4: Ta bort studiebidraget	50
Reform 5: Inför treterminssystem	53
Reform 6: Avskaffa kårobligatoriet	55
Reform 7: Reformera statens finansiering av högre utbildning	57
Reform 8: Gör antagningen självständig för lärosätena	61
Reform 9: Uppvärdera och satsa smalt på bildning	64
Källförteckning	67

Förord

”Att tänka fritt är stort. Att tänka rätt är större.” Dessa ord pryder ingången till Sveriges äldsta universitet, det i Uppsala grundat 1477. Citatet sägs ha sitt ursprung hos juristen och statsvetaren Thomas Thorild, och ska tjäna som ständig påminnelse att den fria, undersökande, kritiska tanken är grunden till framsteg, men underkastad verklighetens järnhårda lag.

Denna tankegång har varit vägledande i arbetet med denna skrift. Dess syfte har varit tudelat. Dels har viljan att tänka rätt i den högskolepolitiska debatten uppenbarat ett behov av att avliva ett antal myter om den högre utbildningen som givits fritt spelrum under flera decennier. Dels har viljan att nå en bättre akademi tagit sig uttryck i formulerandet av ett stort antal frihetliga reformer på ett område som sedan länge varit nedsjunket i socialdemokratins ofria dy.

Coronapandemin har ändrat förutsättningarna för denna skrifts tillkomst. Från att ha varit ett projekt under 2020, har det nu hunnit bli både ett och två nya verksamhetsår för studentförbundet. Ett nytt presidium har tillträtt och bidragit till utgivningen, men skriften är ett resultat också

av det föregående. Catarina Kärkkäinen, Albin Zettervall, Beatrice Backman och John Norell har varit outhärliga för denna skrifts tillkomst. Eventuella felaktigheter svarar jag dock för själv.

Med hopp om god läsning och rätsida på den högskolepolitiska debatten.

Adam Danieli

Stockholm

Februari 2022

MYTER

Myt – uppdikta historia l. berättelse, fabel, dikt, legend; ofta ss. beteckning för ngt som icke existerar; (SAOL)

MYT 1

Svensk högre utbildning håller hög internationell klass

Enligt de tre största internationella universitetsrankningarna (THS, ARWU och QS) har Sverige ett par lärosäten som håller hög internationell klass. Särskilt sticker Karolinska Institutet ut, som enligt två av rankningarna är bland de 50 bästa högskolorna i världen. De andra svenska lärosäten som är topp 100 enligt åtminstone en av de tre rankningarna är Uppsala universitet, Stockholms universitet, Lunds universitet och Kungliga Tekniska Högskolan.¹

Antalet registrerade studenter vid svenska högskolor under läsåret 2021/2022 är drygt 454 000. Av dem läser runt 155 000 vid de högskolor som håller hög klass och som konkurrerar internationellt. Detta innebär att en stor majoritet, nästan 300 000, av studenterna läser vid ett lärosäte som hamnar långt efter. Påståendet att svensk högre utbildning håller hög internationell klass är alltså delvis sant, för en minoritet av de studerande. De flesta tar dock inte del av den, och gör man inte det är lägstanivån mycket låg.

Mindre högskolor såsom Högskolan i Dalarna, Högskolan i Borås och Högskolan i Halmstad har återkommande kritiserats för att hålla undermålig kvalitet och har i vissa fall

mist sin examensrätt.² I ett uppmärksammat fall har Mälardalens högskola blivit återbetalningsskyldig till en utländsk student för att ha hållit så låg kvalitet att någon utbildning enligt avtalet inte alls ansågs ha levererats.³ Återbetalningskrav och indragen examensrätt har dock inte hindrat regeringarna Löfven och Andersson från att värdera upp Mälardalens högskola, tillsammans med Malmö högskola, till universitet.

Den bristande kvaliteten har ett tydligt samband med bristen på faktisk undervisning. I en europeisk jämförelse ligger Sverige i botten vad gäller antalet lärarledda timmar. Svenska studenter får i snitt 11 timmar lärarledd tid i jämförelse med medelsnittet av de övriga länderna på 17,7 timmar.⁴ Svenska studenter får i högre utsträckning förlita sig på självstudier. Hur stor påverkan lärarledd tid har på resultaten varierar kraftigt mellan olika studenter, men innebär en stor utmaning för många.

En universitetsutbildning kan inte reduceras till att läsa kurslitteraturen. För en majoritet av svenska studenter är det dock vad som erbjuds. Att Sverige skulle sticka ut med hög utbildningskvalitet är en myt.

1 Se exempelvis *QS World University Ranking 2021*.

2 Kvaliteten kartläggs och examinationsrätten utvärderas löpande av Universitetskanslersämbetet och sammanställs i *Högskolekollen*.

3 Centrum för rättvisa, (2018-04-17).

4 Universitetskanslersämbetet, (2018), s. 14.

Den akademiska friheten i Sverige är stor

Strukturen inom svensk högre utbildning är världsunik. Av de 50 lärosätena är 35 stycken statliga myndigheter, två statliga stiftelser och 13 fristående institut. De privata instituten är smala specialistutbildningar och examinerar sammantaget under två procent av de svenska studenterna. Över 98 procent av alla studenter får alltså sin utbildning av en statlig institution.¹ Det finns inget annat land i västvärlden där den statliga dominansen är lika stor och alternativen så få. Alla lärare, ingenjörer, läkare, jurister, statsvetare, historiker och många andra stora kategorier av akademiker är statligt utbildade.

Att ett lärosäte är en myndighet innebär att den är direkt underställd regeringen, att den varje år får regleringsbrev samt att samtliga högre befattningshavare, såsom rektorer och styrelse, tillsätts av politiker. Regeringen bestämmer även de urvalskriterier som ska gälla för akademiska utnämningar, såsom professurer och dekaner.

Sammantaget gör detta svensk akademi synnerligen lojal mot politiken, och knappast särskilt självständig. Regeringens krav på jämställdhetsintegrering, försök att instiftande

olika värdegrunder på universiteten och vilja att kvotera den högre utbildningen är bara några exempel från de senaste åren på detta lydnadsförhållande.

Forskning och högre utbildning åtnjuter inte heller något grundlagsskydd i Sverige, vilket är fallet i många andra länder. Högre akademiska positioner är utan särskilt anställningsskydd, och någon rättighet för akademiker att publicera eller undervisa fritt finns inte. Två lärosäten, Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping, tillämpar även kårobligatorium, vilket innebär att studenter av politiken tvingas lösa medlemskap i en studentkår för att få skriva in sig på lärosätet. Jämfört med andra länder har studenter och akademiker i Sverige en svag position.

Den svenska akademins beroende mot politiken tar sig även uttryck i finansieringen. Sverige är extremt inom OECD vad gäller beroendet av offentliga utbildningsanslag. Finansieringen från det offentliga eller från av det offentliga kontrollerade fonder är i princip fullständig.² Det finns inga externa finansiärer, vilket gör att enbart utbildningar som är sanktionerade av politiken finansieras. Institutioner som har en enda finansiär och årligen får order kan i realiteten omöjligt åtnjuta en särskild stor självständighet.

Akademisk frihet är svår att värdera och rangordna. Det finns inget internationellt vedertaget mått. Men med den sammanvägningsmodell som används inom EU hamnar Sverige bland de sista av unionens länder vad gäller akademisk frihet – långt efter länder som Tjeckien, Polen och

Rumänien.³

Att den akademiska friheten i Sverige skulle vara stor är helt enkelt en myt.

1 Statistiska centralbyrån, *Registrerade studenter läsaren 1977/78–2019/20*, (2020), och egna beräkningar.

2 Universitetskanslersämbetet, (2019), s. 33.

3 Karran, Terence & Beiter, Klaus & Appiagyei-Atua, Kwadwo, (2017), s. 12.

Universitet och högskolor är viktiga innovationscentra

Den roll som universitet och högskolor spelar för innovation och företagande framhävs i dag mer än någonsin. De flesta större lärosäten lägger avsevärda resurser på projekt inriktade på nyföretagande och att omsätta forskningen till det omgivande samhället – inkubatorer för start-ups, olika sorters finansieringsstöd och företagshubbar på lärosätets campus. Ett exempel är Linköpings universitet som har flera sådana projekt. Det största, LEAD, har på tio år omsatt över 150 miljoner kronor.¹ Dessa utgifter motiveras i hög grad med att högskolan eller universitetet ska vara ett drivhus för tillväxt och nytänkande.

Problemet är att stödet är mycket svagt för att dessa satsningar bidrar till någon nämnvärd innovation eller några nya företag alls.² De är snarare resultatet av klåfingriga politiker och naiva byråkrater som fallit för trendiga – men meningslösa – projekt.

Vad gäller innovationer, alltså hur akademisk kunskap omvandlas till praktisk problemlösning, är universiteten i stort sett irrelevanta. Bara 6 procent av alla svenska patent under modern tid har sitt ursprung inom akademin.³

Enstaka procent av innovationerna i Sverige går att koppla till ett lärosäte, och då i hög grad till universitetssjukhus.⁴ Undantaget medicinsk forskning, har inga av Sveriges stora exportsuccéer i modern tid utvecklats inom universitetsforskningen.⁵ Dessa offentliga satsningar på innovation är helt enkelt missriktade.

Att det ser ut på detta sätt är egentligen inte särskilt konstigt. Akademisk forskning handlar om att ur stora mängder information och experiment hitta förklaringar till fenomen i samhället eller naturen. Produktutveckling å andra sidan, handlar om att ta denna abstrakta kunskap och matcha mot efterfrågan på marknaden. Forskaren som är duktig på att ställa upp modeller och dra slutsatser på sitt specialområde, är inte nödvändigtvis särskilt skicklig på att undersöka marknader och produktionskedjor.

Nyckeln till att stärka landets konkurrenskraft och främja innovation är i stället ett starkt näringsliv med goda institutionella förutsättningar. Över 70 procent av finansieringen av forskning och utveckling i Sverige kommer från företag.⁶ De står för den absolut största delen av alla patent, innovationer och exportsuccéer som gjort Sverige rikt och välmående.

Det är också tack vare dessa privata investeringar som Sverige satsar mest per capita på forskning och utveckling i västvärlden – hela 3,5 procent av BNP.⁷ Flaskhalsar för innovation i Sverige är höga skatter, en kollapsad bostadsmarknad och stor regelbörda – inte brist på offentliga satsningar.⁸ Den som vill att svenska företag ska lyckas innovera

och bli världsledande bör välja bort hipa start-up-projekt på lärosätena och i stället förbättra företagsklimatet.

1 Egna beräkningar utifrån årsredovisningar för *LEAD i Östergötland AB*.

2 Sandström, Karlson & Wennberg, (2018), s. 22.

3 Olof Ejermo, (2011), s. 23.

4 Sandström, Karlson & Wennberg, (2018), s. 23.

5 Christian Sandström, (2014), s. 17.

6 Vetenskapsrådet, (2019), s. 21.

7 Vetenskapsrådet, (2019), s. 15.

8 Sandström, Karlson & Wennberg, (2018), s. 11.

Skattefinansierad högre utbildning är bra omfördelningspolitik

Ett vanligt sätt att argumentera för skattefinansierad högre utbildning är att det jämnar ut klyftor i samhället och ger fler personer möjligheter i livet. Man betraktar alltså finansieringen av högre utbildning som en del av den omfördelningspolitiska funktionen av statens åtaganden. Huruvida detta åtagande är bra eller inte finns det olika åsikter om, men hur man än ser på det är det en missuppfattning att det finns en sådan effekt. Snarare sker det motsatta.

Skattefinansiering av högre utbildning är, i det långa loppet, först och främst en omfördelning från de som väljer att inte studera till de som gör det. Den som inte studerar blir i de flesta fall självförsörjande och inbetalare till de offentliga välfärdssystemen. Den som utbildar sig är tvärtom en kostnad i samma system, både vad gäller leverne och själva utbildningen. En pengaström från arbetare till studenter uppstår. Eftersom barn till högutbildade och höginkomsttagare är långt mycket mer sannolika att börja studera på universitetet är det därför inte alls en självklarhet att skattefinansierad högre utbildning skulle vara ett effektivt sätt att omfördela resurser från rik till fattig.

Universitetskanslersämbetet har noterat att denna sociala snedrekrytering är stor i Sverige jämfört med länder som har någon form av egenfinansiering. De drar i samma rapport också slutsatsen att den består under de senaste decennierna trots insatser för att öppna fler vägar till högskolestudier, generösa studiebidrag och flexibilitet med program och fristående kurser.¹ De låga avgifterna fördelar om mycket kraftigt, men inte till studenter med lågutbildad bakgrund.

I långtidsutredningen undersöktes de fördelningspolitiska konsekvenserna av helt skattefinansierad högre utbildning. Där konstateras att Sveriges avgiftsfria högre utbildning har en regressiv profil, med andra ord att den omfördelar resurser från låginkomsttagare till medel och höginkomsttagare, trots Sveriges mycket progressiva skattesystem.² I praktiken betalar arbetare för subventioner till högutbildades barn.

Faktum är att de ojämlikhetsförstärkande effekterna för subventionerna till högre utbildning är så pass stora att den sammantagna fördelningsprofilen för alla subventioner till utbildning i landet, alltså även inkluderat grundskola och gymnasium, är regressiv. De utjämnande effekterna av skattefinansierad lägre utbildning förtas alltså av den högre utbildningen, och på totalen gynnar utbildningssystemet barn till högutbildade och höginkomsttagare på andra grupperns bekostnad.³ Detta tvärt emot vad som ofta tas för självklart i den politiska debatten.

Vidare har Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO, analyserat fördelningsprofilen av studiestödet, alltså

studiebidrag och studielån. De visar där att effekten av studiestödet på inkomster över hela livet också är kraftigt regressivt. Att höginkomsttagare vinner på låginkomsttagares bekostnad beror på att mängden stöd korrelerar med utbildningslängd som i sin tur korrelerar med högutbildad bakgrund.⁴

Sammantaget ger forskningen tydligt belägg för att skattefinansierad högre utbildning, frånvaro av avgifter och höga studiebidrag inte alls minskar klyftorna i samhället; tvärtom innebär det en substantiell omfördelning till högutbildade och höginkomsttagare. Givet att knappt åtta procent av statsbudgeten går till verksamheten vid svenska lärosäten, rör det sig om enorma belopp. Skattefinansieringen är helt enkelt usel fördelningspolitik.

1 Universitetskanslersämbetet, (2019), s. 33.

2 SOU 2003:96, sid 56.

3 Ibid, s. 56

4 Ds 2000:19.

Högre utbildning gör att människor får jobb

”Vi ska satsa på högre utbildning för att få människor i jobb.” Så har regeringar av olika färger argumenterat i decennier. Det som verkar intuitivt – att högre studier gör människor mer anställningsbara och därför leder till inträde på arbetsmarknaden – är dock inte alls så enkelt.

För vissa slags akademiker stämmer det att efterfrågan är hög och att studenten med största sannolikhet kommer att få ett jobb inom sitt fält efter examen. Det har under lång tid varit fallet för naturvetare, matematiker, statistiker, lärare och alla former av vårdpersonal.¹ Dessa är dock i stark minoritet inom den högre utbildningen. För den som studerar samhällsvetenskap, kommunikation, kultur och ekonomi väntar i stället en arbetsmarknad med överskott av examinerade.² Tre år efter examen har inte ens hälften av humanisterna arbete inom sitt fält.³

Svensk högre utbildning har länge expanderats. Under de senaste 30 åren rör det sig om en fördubbling av antalet studenter. Ökningen består i stor utsträckning av samhällsvetenskap, kultur- och kommunikationsutbildningar – områden inom vilka marknaden är mättad.⁴ Dessa satsningar

har alltså i mycket liten utsträckning motsvarat ett reellt behov. Kostnaden mäts både i missriktade utbildningsmedel och i de möjligheter studenten har gått miste om att lära sig ett arbete och avancera på arbetsmarknaden.

Till detta ska läggas att utbildningspremien i Sverige, alltså hur mycket en högskole- eller universitetsexamen lönar sig i plånboken, har varit lägst i västvärlden under lång tid. För många bristyrken, som socionom, sjuksköterska och grundskolelärare, är premien i praktiken negativ och det kostar i längden pengar att utbilda sig.⁵ Det har alltså knappt funnits incitament att utbilda sig till dessa bristyrken – som ju leder till jobb.

Utbud och efterfrågan fungerar mycket dåligt inom den högre utbildningen, och breda högre utbildningsstatsningar är inget vidare framgångsrikt sätt att få människor i jobb.

1 SACO, (2020).

2 Ibid.

3 Statistiska centralbyrån, (2021).

4 Statistiska centralbyrån, (2020).

5 OECD, (2020).

Heltidsstudier motsvarar heltidsjobb

I kommunikationen från de flesta lärosäten kan man pedagogiskt läsa om hur man som heltidsstudent förväntas man lägga ned 40 timmar i veckan på sina studier. Studerar man på halvtid motsvarar det i sin tur 20 timmar i veckan.¹ Tanken om högre utbildning som jämförbart med ett arbete saknar dock helt och hållet koppling till verkligheten.

Hur studenter använder sin tid är ganska sporadiskt utforskat, men i en undersökning från TCO uppger nästan 4 av 10 studenter att de har mindre än nio timmars undervisning i veckan. Nästan hälften svarar att de lägger ned 15 timmar i veckan eller mindre på sina självstudier.² I universitetskanslersämbetets utvärderingar uppskattar humanister att de i genomsnitt lägger 24 timmar i veckan på sina heltidsstudier.³ Det är en öppen hemlighet att studenter lägger betydligt mindre tid på sina studier än vad som är förväntat. Detta möjliggörs av ett system med obegränsat antal omtentor utan kostnad, där universitet förväntas acceptera eftersläpning och misslyckade examinationer i hur stor omfattning som helst.

Samtidigt som kravet från lärosätena är låga, är också de

lärarledda timmarna försvinnande få – och minskande – i antal.⁴ Enligt den återkommande enkätundersökningen Eurostudent har svenska studenter på grundnivå minst lärarledd undervisningstid i Europa, med ett snitt på endast 10 timmar i veckan.⁵ Jämfört med Danmark har Sverige hälften så mycket lärarledd tid.⁶ Mängden undervisning varierar kraftigt mellan olika lärosäten och ämnen. En ingenjörstudent på KTH kan ha undervisning i uppåt 25 timmar i veckan, medan humanister på mindre lärosäten redan under grundkurserna enbart erbjuds två eller tre tillfällen i veckan, trots att utbildningarna formellt har samma omfattning.⁷

Studenter uppskattar sannolikt sin studieinsats och hur många timmar man lägger ned på sina studier olika. De har givetvis också olika behov och förkunskaper. Problemet uppstår när myndigheter och politiker utgår ifrån att heltidsstudier motsvarar ett heltidsjobb och inte ställer rimliga krav på verksamheten. Med tiden som studenter i genomsnitt lägger ned i dag skulle många utbildningar kunna vara nästan hälften så långa om arbetstiden faktiskt koncentrerats till heltidsveckor. Sveriges studenter skulle kunnat få högre utbildningskvalitet och tidigare tillgång till arbetsmarknaden.

En utbildning måste givetvis innehålla vad den faktiskt utger sig för att innehålla. Att Sveriges universitet och högskolor påstår att heltidsstudier motsvarar heltidsjobb skapar ett slöseri både för studenterna och samhället, och är i grunden en fråga om falsk marknadsföring. Att heltidsstudier motsvarar en heltidssysselsättning är en myt.

1 Se exempelvis Umeå Universitets hemsida, *Läsa på universitet – så funkar det*, [2022-03-03].

2 Bender, (2013), s. 6.

3 Universitetskanslersämbetet, (2016), s. 62.

4 Ibid, s. 31.

5 Hauschildt, Gwosć, Netz & Mishra, 2016, s. 95.

6 Tidningen Karriär, *Få lärarledda timmar på svenska universitet*, JUSEK, (2019).

7 Ibid.

Samhällets efterfrågan styr utbudet av utbildningar

Den svenska högre utbildningen expanderar ständigt. Det är lätt att få intrycket att expansionen, och medföljande utbildningsresurser, följer skiftande intressen och efterfrågan på kunskaper. Så är det tyvärr inte. Svensk högre utbildning är en planekonomi som inte alls producerar efter studenters eller arbetsmarknadens efterfrågan.

Verksamheten vid Sveriges universitet och högskolor finansieras nästan uteslutande med offentliga medel, uppdelade på anslag till utbildningar på grund- eller avancerad nivå och forskning eller utbildning på forskarnivå. Ersättningen beräknas utifrån två grunder: antalet registrerade studenter på utbildningen eller kursen, och det antal högskolepoäng som studenterna presterar under ett år (se nästa uppslag). Dessa värderas olika för olika utbildningar och varje lärosäte får ett ersättningstak.¹ Efterfrågan på en given utbildning eller kvaliteten har ingen direkt koppling till vart pengarna går, utan en generalplan formuleras i praktiken av regeringen genom anslagen.

2016 valde regeringen att ta bort kvalitetsmättet på olika utbildningar, som möjliggjorde resursfördelning också

utifrån kvalitet på utbildningen.² Detta innebär att kvantitet nu i praktiken är helt styrande. Resultatet är lärosäten som agerar för att maximera sina intäkter från staten genom att anpassa sitt kurs- och programutbud efter statens ersättningsystem, där hög genomströmning är vägledande. Det är hur kurser ämnesklassificeras och hur många poäng som delas ut som avgör den ekonomiska ersättningen lärosätet erhåller, inte faktiska kostnader, kvalitet eller efterfrågan. Det är därför kurskatalogen ser ut som den gör.

Lärosäten som examinerar många och anpassar utbildningen efter dessa schabloner på ett sådant sätt att de lyckas hålla kostnaderna är de som vinner på dagens system. Det är inte svårt att lista ut vilka incitament som skapas – sätt ribban lågt och examinera så många som möjligt. Satsa på breda, enkla utbildningar som många kan gå och investera inte i kvalitetshöjningar. Håll igen på dyra undervisningsformer och lägg inte resurser på fler examinationsmoment än nödvändigt. Undvik särskilt smala och dyra kurser inom ramen för de lägst ersatta ämnesområdena.

Hur många studenter som ansöker eller arbetsmarknadens behov spelar ingen roll på svenska universitet. Utbildningen är en planekonomi där kvantitet gynnas på bekostnad av kvalitet.

1 En beskrivning av finansieringsmodellen och de olika ersättningarna finns i prop. 2021/22:1, del 16, *Utbildning och universitetsforskning*, s. 157.

2 Se Universitetskanslersämbetet, 2016:15, s. 6.

Så finansieras högre utbildning

Utbildningsverksamheten vid Sveriges universitet och högskolor finansieras till hög grad med statliga medel genom anslag beslutade av riksdagen. År 2020 uppgick statens totala kostnader för verksamheten vid svenska universitet och högskolor samt enskilda utbildningsanordnare runt 78 miljarder kronor, vilket motsvarade 6,4 procent av statens totala utgifter.¹

Ersättningen beror på antal registrerade studenter lärosätet har (helårsstudenter, HST), hur många högskolepoäng dessa tar (helårsprestationer, HÅP) samt vilket utbildningsområde utbildningen klassificeras som. Utöver detta utgår vissa grundanslag. Regeringen beslutar också om ett takbelopp för hur mycket pengar som varje lärosäte maximalt kan få. Nästan alla lärosäten ligger på eller precis under detta tak. Incitamentet för lärosätet är att anta och examinera så många studenter och så billigt som möjligt, upp till detta tak. Hur en kurs klassas eller administreras är mycket viktigt, inte på grund av kvalitet utan för att ersättningen kan skifta drastiskt om det hamnar i fel utbildningsområde.

Lägst ersättning ges för utbildning inom humaniora, samhällsvetenskap och juridik medan konstnärliga,

medicinska och naturvetenskapliga/tekniska områden ger högst ersättning. Exempelvis får lärosäten för en student registrerad på kurser motsvarande 60 hp i nationalekonomi 33 811 kr, om denna student sedan klarar hälften av dessa kurser får lärosätet ytterligare $22\ 032/2 = 11\ 016$ kr. Antalet HÅP per HST har legat runt 0.8 de senaste åren, 0.83 för 2018/19 vilket innebär att studenter klarar i snitt 83 procent av högskolepoängen de registreras på.

1 Prop. 2021/2022:1, Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning.

Utbildningsområde	Ersättning per helårsstudent	Ersättning per helårsprestation
Humaniora, teologi, juridik, samhällsvetenskap	33 811	22 032
Naturvetenskap, teknik, farmakologi	57 653	48 620
Vård	61 293	53 086
Odontologi	50 687	59 044
Medicin	68 493	83 312
Undervisning	41 125	43 082
Verksamhetsförlagd utbildning	58 281	56 545
Övrigt	46 301	37 611
Design	163 373	99 538
Konst	231 935	99 574
Musik	140 946	89 117
Opera	335 888	200 932
Teater	324 797	161 778
Media	331 455	265 509
Dans	228 430	126 221
Idrott	119 034	55 084

Ersättningsbelopp för 2022 angivna i regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende universitet och högskolor.

Avgifter skulle stänga människor ute

Den avgiftsfria högskolan har länge framhållits som en grundbult i den svenska välfärdsstaten. Tanken har varit att frånvaron av direkta kostnader sänker trösklarna och gör att fler, oavsett ekonomisk och akademisk bakgrund, ska ha möjlighet att studera vidare. I förlängningen kan utbildningsnivån i samhället därmed också höjas.

Efter decennier av data finns i dag ett facit för hur modellen presterat. Det visar sig att motiven inte varit annat än fromma förhoppningar. Det finns nämligen inget tydligt samband mellan den avgiftsfria högskolan och stor social rörlighet respektive hög utbildningsnivå.

Jämför man den unga befolkningens utbildningsnivå inom OECD landar Sverige omkring medel.¹ Att inte ha några avgifter alls är sällsynt internationellt, och det visar sig att nästan alla länder med högre utbildningsgrad än Sverige också har avgifter till högskolor och universitet. Sambandet mellan avgifter och utbildningsnivå tycks snarare vara positivt.² Sverige lägger mer pengar än jämförbara länder på högre utbildning och har mycket förmånliga system för studielån,³ men är trots det inte ett högre utbildat samhälle.

Lika överraskande är att den sociala snedrekryteringen är större i Sverige än i många andra länder.⁴ Föräldrarnas utbildningsnivå har alltså en större betydelse för barns framtida utbildningsnivå här, trots frånvaron av avgifter. Snedrekryteringen har heller inte avtagit på många år, utan är bestående.⁵ I stället för att öka den sociala rörligheten, vilket varit målet med politiken, är Sverige mindre socialt rörligt i utbildningshänseende och den svenska modellen kan inte beskrivas som annat än ett enormt dyrt misslyckande.

Att högskoleavgifter har en mycket begränsad eller ingen effekt på utbildningsnivå och rörlighet har flera förklaringar. Framför allt pekar forskningen på att priskänsligheten är mycket låg för högre utbildning.⁶ Det är alltså inte särskilt många som ändrar sitt beslut att plugga eller inte plugga vid justeringar av priset. Vidare har andra faktorer än den direkta kostnaden betydligt större påverkan på valet att studera, framför allt bland personer med svagare utbildningsbakgrund. Tydlig information, välfungerande gymnasial utbildning, att lärosätena har gott rykte och att utbildningen ger ett arbete efter examen är betydligt mer relevanta faktorer än den initiala kostnaden.⁷ Ytterligare förklaringar kan vara att utbildningar utan avgifter tenderar att vara längre, hålla lägre kvalitet och värdesättas lägre i det omgivande samhället samt att utbildningsinflationen blir större.

Samtidigt får systemet många negativa effekter. Sverige sticker i internationella jämförelser ut med långa utbildningstider, utbildningsinflation, hög grad avhopp och sen

examensålder, vilket alla har höga samhällsekonomiska kostnader.⁸ Reformen som i grunden kom till för att göra det möjligt för personer med mindre ekonomiskt fördelaktiga bakgrunder att kunna utbilda sig, har kommit att bli en dyr och meningslös subvention till långa utbildningar med låg kvalitet. Den sociala rörligheten måste öka genom riktade insatser, snarare än breda subventioner till alla studenter. Det är en myt att trösklarna till utbildning primärt skulle vara en fråga om avgifter.

1 Universitetskanslersämbetet, (2019), s. 8.

2 Ibid, s. 9.

3 Ekonomifakta, Utbildningskostnader – internationellt, (2021-09-21).

4 Universitetskanslersämbetet, (2019), s. 23.

5 Ibid, s. 24.

6 En översikt över studier finns bland annat i Bosworth, S. J., (2019).

7 OECD, (2020).

8 Universitetskanslersämbetet, (2019), s. 24.

Svensk högre utbildning är kostnadseffektiv

Den högre utbildningen har flera syften. Att bidra med bildning, färdigheter och kunskap för studentens egen skull är givetvis centralt, men lärosätena har också huvudansvaret för att förse arbetsmarknaden och forskningen med akademiker. Det finns en utbredd uppfattning att svensk högre utbildning på ett effektivt sätt lyckas med detta. Avsevärd tid och energi har lagts från politiskt håll att försöka effektivisera högskolesektorns utbildningsverksamhet och tillgodose nya behov. Lärosätenas budgetar utgörs mer och mer av konkurrensutsatt finansiering medan de fasta anslagen minskar.

Trots detta dras den svenska högre utbildningen med betydligt större samhällsekonomiska kostnader än vad som är nödvändigt. Det gäller dels den direkta kostnaden för själva utbildningen, dels den indirekta och dolda kostnaden som kommer av att studenter är frånvarande från arbetskraften.

De svenska utgifterna för eftergymnasial utbildning och forskning motsvarade knappt 8 procent av statens utgifter år 2019.¹ Det är bland världens högsta siffror. Även per student är de svenska utgifterna för utbildning internatio-

nellt sett mycket höga, med en genomsnittliga kostnad per student på 24 341 amerikanska dollar år 2016. Detta kan jämföras med snittet inom OECD på 15 556 dollar samma år.² Varje student kostar alltså över 50 procent mer än i jämförbara länder.

Den indirekta och dolda kostnaden för utbildning uppkommer när det positiva samhällsekonomiska tillskott som personen annars skulle ha haft försvinner. Denna beskrivs tydligast genom statistiken över studietider. Den genomsnittliga etableringsåldern på arbetsmarknaden för högskoleutbildade i Sverige är 30,5 år, att jämföra med Danmarks drygt 27 år, och den genomsnittliga studietiden i Sverige är nästan 6 år.³ I Storbritannien tar 70 procent av studenterna examen inom utsatt tid, att jämföra med Sveriges 34 procent.⁴ Tre år efter den nominella studietiden, alltså den tid som studierna förväntades ta, hade endast hälften av de som börjat ett kandidatprogram på svenska universitet och högskolor tagit kandidatexamen.⁵

De mycket små incitamenten att slutföra sin utbildning gör att Sverige hör till de länder som har högst examensålder och lägst examensfrekvens i hela världen. Frånvaron från arbetsmarknaden, och med det den dolda kostnaden, är därför mycket stor. Statliga utredningar har uppskattat kostnaden per uppskjutet examensår till nästan 400 000 kr.⁶ Anledningen är till stor del ekonomisk – den direkta kostnaden för att studera är för låg. Det finns ett tydligt samband mellan hög examensålder å ena sidan, och avsaknad av studieavgifter, progressiv beskattning och små löneskillnader mellan hög- och lågutbildade å den andra.⁷

Det gör helt enkelt inte särskilt mycket för den enskilde studenten om det tar lång tid att klara utbildningen och få en egen försörjning. Det gör svensk högre utbildning kraftigt ineffektiv.

1 Då kostnaderna för utbildning och forskning är svåra att hålla åtskilda behandlas de här gemensamt.

2 Universitetskanslersämbetet, (2019), s. 28.

3 Svenskt Näringsliv, (2018), s. 4.

4 Universitetskanslersämbetet, 2019:5, s. 29.

5 Ibid, s. 30.

6 Uusitalo R., SOU 2010:88, s. 221.

7 Ibid, s. 231.

Universiteten gör oss bildade

Högre utbildning syftar inte bara till försörjning av kompetens och färdigheter utifrån arbetsmarknadens behov. Den kan heller inte bedömas endast utifrån dessa parametrar. Våra universitet och högskolor finns också till för bildningens skull.

Många tar för givet att universiteten lyckas med detta kärnuppdrag. I Sverige finns en lång bildningstradition sedan början av 1800-talet som har burits av författare, filosofer, pedagoger, folkbildare och politiker. Den har också samexisterat med ett mer formellt och akademiskt bildningsbegrepp – klassiskt förankrad och individuell kunskapsutveckling. Utbildningarna inom den högre utbildningen ska enligt återkommande formuleringar i högskoleförordningen också ge studenterna förmåga att söka, samla, värdera och kritiskt tolka relevant information, och kritiskt diskutera företeelser, frågeställningar och situationer.

Men hur står det till med bildningen på Sveriges högre lärosäten? Personer som är bildade har förvisso i regel studerat på universitet, och personer som har studerat på universitet är inte sällan bildade. Frågan är dock om man

blir bildad av att studera på svenska universitet och högskolor. Det är inte helt uppenbart.

Forskningsstödet för att så skulle vara fallet är svagt. Enligt Martin Davies, docent i högre utbildning vid University of Melbourne som forskat kring frågan, finns det ingen brist på studier som visat att väldigt få universitetskurser faktiskt förbättrar studenternas förmåga till kritiskt tänkande.¹ Att enorma kullar av studenter i allmänhet skulle leda till ökad bildning är därför tveksamt.

Vad gäller humaniora, den kanske mest bildningsinriktade typen av utbildning, är genomströmningen av studenterna som läser kurser och utbildningar alarmerande låg. Söktrycket på våra främsta humanistiska utbildningar är svagt och avhoppet många.² Undervisningstiden som en student på grundnivå i humaniora får omfattar cirka 2–9 timmar i veckan, betydligt lägre än i jämförbara länder.³ Studenterna som väl söker sig till humanioran är för få för att skapa konkurrens, och Sverige har ingen humanistisk spetsutbildning eller internationellt framgångsrik institution inom fältet.

I stället intar humanistiska ämnen i dag en mycket undanträngd position, vilket inte inger förtroende för svenska universitet som bildningsbärande institutioner. Individerna som faktiskt fullföljer sina studier finner inte sällan att deras utbildning är överflödigt på arbetsmarknaden och värderas lågt av det omgivande samhället.⁴ Sverige har försummat universitetens bildande roll under många år,

och har inte givit förutsättningar för universiteten som bildande institutioner. Tanken att de svenska universiteten gör oss bildade tål att ifrågasättas.

1 Davies, Martin (22-11-2016) What is critical thinking? And do universities really teach it? The Conversation.

2 Universitetskanslersämbetet, *Genomströmning: kvarvaro samt examensfrekvens*. 2019.

3 Hallberg, Anna Victoria, (2018), s. 13.

4 Se exempelvis SACO, *Framtidsutsikter*.

När fler studerar på universitetet ökar humankapitalet i samhället

För den enskilde individen leder högre utbildning i regel till ökade inkomster och bättre karriärmöjligheter. Den vanligaste förklaringen till detta är att utbildning gör individen mer produktiv på arbetsmarknaden, alltså att den leder till ökat humankapital. Utbildning fyller dock en annan viktig funktion, nämligen att signalera redan existerande humankapital och höja en social status.

Utbildning har många värden i sig själv. En viktig pusselbit till att förstå varför människor är villiga att jobba hårt och spendera både tid och pengar på högre utbildning är dock att vi innerst inne vet att arbetsgivare tittar på våra examina för att avgöra om vi är värda att investera i. Många arbetsgivare fäster stor vikt vid om sökande har en examen, men inte för att kurserna i sig är användbara för att utföra arbetsuppgifterna. Istället är det ett sätt att signalera att personen kan komma att bli en värdefull resurs, då många kvaliteter som är viktiga för arbetsgivare – exempelvis flit och arbetsmoral – är svåra att observera utifrån testresultat eller intervjuer. Den högre utbildningen fungerar därmed som ett mycket stort urvalsinstrument utan kostnad för arbetsgivaren.

I den mån högre utbildning handlar om rangordning blir mängden utbildning i absoluta termer ganska oviktig. Istället ligger signalvärdet i hur mycket man pluggat i jämförelse med andra på arbetsmarknaden. Att öka utbildningsnivån med ett år för alla på arbetsmarknaden leder i så fall inte till någon ökning av humankapitalet generellt i samhället eftersom alla behåller sin plats i utbildningshierarkin. Det enda som då åstadkommit är utbildningsinflation.

I dagsläget vet vi inte hur mycket av den tid som studenter lägger på utbildning som faktiskt går till att lära sig användbara färdigheter och hur mycket som egentligen bara handlar om att utföra krävande uppgifter för att signalera sin duglighet och sticka ut jämfört med andra. Enligt en del forskning kan det vara så lite som en femtedel av löneökningen som reflekterar ökad produktivitet.¹

Antalet inskrivna på svenska universitet och högskolor har fördubblats sedan 1990-talet. Allt fler studerar och de studerar allt längre. År 2000 bedömdes en tredjedel av alla anställda vara överutbildade,² men denna siffra har ökat stadigt till i dag.³ Då människor också tenderar att bli mindre överutbildade ju längre de befinner sig på arbetsmarknaden, är andelen överutbildade bland nyexaminerade sannolikt betydligt högre än en tredjedel. Utbildningsinflation har lett till att många arbetsgivare i dag kräver långt mycket mer utbildning än vad som faktiskt behövs för att utföra arbetet de anställer för, och den högre utbildningen blir allt mer av signalering.

Inflationen och statussökandet syns även i de krav som

framförs om att förlänga kortare högskoleutbildningar, exempelvis polis- och vårdutbildningar, till längre kandidatutbildningar, trots obefintliga behov av högre kompetens. Masterprogram har också införts som påbyggnad på allt fler kandidatutbildningar. Mycket lite av detta handlar om ökat behov av humankapital, utan kan förklaras med en allmän utbildningsinflation där den som inte ökar kraven blir förlorare.

Fler studenter och längre utbildningar ökar inte nödvändigtvis humankapitalet. Det mesta av detta är ren signalering.

1 Caplan, (2018), s. 117.

2 Tählin, M., (2007).

3 Persson, H., (2010).

REFORMER

Reform – utan revolutionära åtgärder o. d., förändring l. nydaning l. ombildning (i sht till det bättre) av sociala l. politiska l. ekonomiska förhållanden

REFORM 1

Minska antalet studenter och lärosäten

Efterfrågan på högre utbildning i Sverige har skiftat över tid. Historiskt tycks antalet studenter växa under lågkonjunktur, för att sedan mattas av i högkonjunktur. Nya discipliner växer fram och andra minskar i betydelse, vilket speglar att universiteten utvecklas och fyller olika behov över tid. Sedan 1980-talet har dock antalet studenter oavbrutet ökat, och både antalet studenter och antalet lärosäten i Sverige har fördubblats sedan 1990.¹

Detta motsvarar inte en förändring av efterfrågan eller kompetensbehovet av i samhället i stort, utan är resultatet av aktiva politiska beslut. Motiven har varit både felaktiga och cyniska. Tron att utbildning ger jobb eller att akademisering är framtiden varvas med en vilja att visa kortsiktig handlingskraft och göra valstrategiska satsningar i en viss del av landet. Universiteten har behandlats styvmoderligt som arbetsmarknadsåtgärd och landsbygdspolitiskt köttben.

Resultatet av tre decenniers intensiv utbyggnad är nedslående. Statistik från universitet och högskolerådet visar att antalet utbildningar där det råder konkurrens om platserna minskar.² De mindre lärosätena har vuxit mest, men har

överlag lägre kvalitet och lågt söktryck. Antalet tomma platser är stort och det stora antalet avhopp pekar på att svenska lärosäten varken håller hög kvalitet eller tillräckligt höga kvalifikationskrav. Huvudlös utbyggnad och försummat kvalitetsarbete har lett till en högskolesektor där ett antal riktigt bra universitet tyngs av allt fler riktigt botten-napp som inte kan uppfylla grundläggande utbildningskrav, än mindre akademisk relevans.

Det ensidiga fokuset på kvantitet och ständig utbyggnad måste få ett slut. Kompetens, bredd och kvalitet kan bara upprätthållas på ett mindre antal orter, och de många mindre högskolorna bör läggas ned. Vidare måste prioriteringarna ligga på att höja antagningskraven och kvaliteten på undervisningen. Den som lyckas bli antagen till ett högre lärosäte har rätt till en utbildning med högt tempo, mycket lärarledd tid, intensiva självstudier och omfattande kurslitteratur. Det kräver en rejäl översyn av antagning, finansiering och kravställandet inom svensk högre utbildning, men framför allt en kraftig neddragning av både antalet platser och lärosäten.

1 Statistiska centralbyrån, *Registrerade studenter läsåren 1977/78–2018/19*, (2019).

2 Universitets- och högskolerådet (UHR), *Färre antagna ökar konkurrensen*, Pressmeddelande 17 december 2014.

Inför studieavgifter

Svensk högre utbildning sticker ut internationellt genom att helt sakna studieavgifter. I nästan alla andra länder i västvärlden finns något system med fasta eller rörliga avgifter, ibland med undantag för personer med låga inkomster, men i Sverige saknas alla former av privat finansiering. Detta har fört med sig en rad problem – långa utbildningstider, märklig omfördelning och otydliga incitament – utan att höja utbildningsnivån eller ge fler personer möjligheter.

'Det finns inga gratisluncher' lyder den slitna klyschan som brukar tillskrivas Milton Friedman. Det är i högsta grad sant när det kommer till tillhandahållandet av högre utbildning. Någon måste stå för kostnaden och om det inte är den som studerar som betalar så är det någon annan. Eftersom högre utbildning, till skillnad från grundskolan, inte är något som alla utnyttjar under sin livstid innebär skattefinansiering av den en omfördelning mellan grupper i samhället, från de med lägre utbildning och inkomster till de med högre. Som berörts tidigare, är högre utbildning en enorm regressiv omfördelning med mycket begränsad effekt, och det finns starka skäl att försöka minska den genom att införa begränsade studieavgifter med möjlighet till generösa lån.

Debatten om studieavgifter omges av mängder av myter och missförstånd. Att studieavgifter skulle innebära en avgörande barriär för många, särskilt personer från lägre utbildad bakgrund, är ett vanligt argument, men saknar empiriskt stöd. Efterfrågan på högre utbildning beror inte i någon betydande grad på avgiftsnivåer, och även UKÄ har dragit slutsatsen att avgifter inte tycks påverka utbildningsnivån generellt.¹ Trots avsaknaden av avgifter är utbildningsnivån inte bland unga högre än i andra länder och den skeva snedrekryteringen är tvärtom större här,

Avsaknaden av avgifter har dock negativa effekter ur många andra perspektiv. I kapitlet om humankapital beskrivs hur avsaknaden av studieavgifter driver på utbildningsinflationen, som innebär att studenter tvingas plugga längre och längre för att konkurrera om samma jobb. I andra kapitel beskrivs hur bristen på oberoende finansiering minskar akademins självständighet och studenters möjligheter att ställa krav på kvalitet. Införande av studieavgifter skulle göra lärosätena mindre beroende av staten och flytta fokus från vad den politiska makten önskar till vad studenterna vill studera.

Vidare finns omfattande empiriskt stöd för att studieavgifter har många positiva effekter vad gäller studenternas beteenden. När Spanien förändrade sitt system för studieavgifter 2012 gavs möjlighet att studera konsekvenserna i ett naturligt experiment. Slutsatsen av reformen blev att studieavgifter innebär att studenter anstränger sig mer och lägger mer energi på sina studier, med starkast effekt bland svagare studenter.² Andra forskningsstudier har visat på

hur införande av avgifter höjer sannolikheten att studenter klarar sina studier inom utsatt tid,³ och att resultatkrav kopplade till studiestöd ger signifikanta positiva effekter på akademiska resultat.⁴ Det är mot denna tydliga empiriska bakgrund som flera svenska offentliga utredningar föreslagit införandet av någon form av avgift i syfte att minska Sveriges höga examensålder och låga examinationsgrad.⁵

I slutändan är avgiftsfri utbildning på intet sätt gratis. Det är bara någon annan som betalar. Avgiftsfri utbildning är en orättvis omfördelning från mindre till mer bemedlade, driver på utbildningsinflation och leder till högre examensålder och längre utbildningstider. Det minskar lärosätenas oberoende men gör oss inte mer utbildade.

1 UKÄ Rapport 2019:5, s. 29.

2 Beneito, Bosca och Ferri, (2018).

3 Garibaldi m fl., (2012).

4 Scott-Clayton, (2011).

5 Jfr Uusitalo R., (2010), s. 232.

Gör om lärosätena till stiftelser

Nästan samtliga svenska lärosäten är statliga myndigheter, vilket ger regeringen ett mycket stort inflytande över finansiering, organisation och verksamhet inom svensk högre utbildning och forskning. De politiska pekpinnarna och tillsättningen av högre befattningshavare strider mot själva idén om universitetet som fria och meritokratiska institutioner. Att hitta sätt att minska det politiska beroendet borde vara ett självklart mål i Sverige. Ett sätt att göra det vore att ombilda dagens myndigheter till självständiga stiftelser, vilket är vanligt i resten av världen.

Under regeringen Bildt genomfördes två myndighetsombildningar på försök, i syfte att öka oberoendet. Chalmers Tekniska Högskola och Högskolan i Jönköping blev 1994 egna stiftelser,¹ vilket har givit goda resultat och minskat politikens inflytande i universitetens dagliga verksamhet. Bland annat är regeringens makt vid tillsättningar betydligt mindre i fallet med stiftelser. Båda lärosätena har också stärkts väsentligt i internationella jämförelser² och stiftelseformen har givit större möjligheter att ta in extern finansiering.

Efter denna reform har arbetet med ökat fristående dock stannat upp. Reformerna från 1990-talet bör fullföljas och resterande 35 statliga lärosäten bli självständiga stiftelser. Det skulle stärka självständigheten avsevärt, och föra Sverige närmare andra länder vad gäller den institutionella utformningen av den högre utbildningen.

Vidare måste Akademiska Hus, det statliga bolaget med uppgift att förvalta lärosätesfastigheter, läggas ned. Dagens ordning, med vilken lärosätena inte äger sina egna fastigheter utan hyr dem av Akademiska hus som sedan ger stora utdelningar till staten är obegriplig. Den gynnar inte ansvarsfull förvaltning av fastighetsbeståndet – utan är ett bokföringstekniskt sätt för politiker att ge illusionen av stora satsningar på högre utbildning.

1 Se bl.a. *25 år av frihet*, Chalmers Tekniska Högskola, (2019).

2 Se exempelvis *QS World University Ranking 2021*.

Ta bort studiebidraget

2022 är det vanliga studiemedlet vid heltidsstudier 11 088 kronor per månad, varav 7 728 kronor utgörs av studielån med en ränta på 0 procent. De resterande 3 360 kronorna utgör ett generellt studiebidrag, en siffra som dock kan bli betydligt högre genom olika tilläggsbidrag för exempelvis merkostnader eller vårdnadsansvar för barn. Cirka 70 procent av alla studerande tar studielån och en ännu högre andel än så mottar studiebidrag.¹

Systemet med ett generellt bidrag som studiefinansiering har tre stora problem: det är dålig omfördelning, det skapar felriktade incitament och det reflekterar inte utbildningens mål. En central reform är därför att ersätta bidragen, som summerar till cirka fem miljarder kronor årligen, med motsvarande lån.²

Som berörts tidigare är avgiftsfri högskola omfördelning från fattig till rik, inte tvärtom. De flesta som läser på högskolan är själva barn till föräldrar med högre utbildning och högre inkomster, varför de erhåller större stöd i form av subventioner för sin utbildning.³ Studiebidraget har en liknande men ännu tydligare effekt – det är fördelnings-

politiskt regressivt – vilket i praktiken gör det till ett helt omotiverat och orättvist bidrag till välbeställda.⁴

Vidare fördelar studiebidragen, som inte behöver återbetalas, om den långsiktiga kostnaden för att studera. I Sverige har finansieringssystemet till högre utbildning kommit att utformas så att utbildningen är mycket billig och att efterföljande arbete beskattas mycket högt. Det är inte svårt att inse att resultatet av detta blir mycket studier och lite efterföljande arbete, där man betalar igen för investeringen. I stället för att få incitament att bli klar och se sin utbildning som en investering inför framtiden utgör ovillkorade bidrag en subvention för att studera längre och ekonomiskt mindre lönsamma utbildningar. Betydligt bättre än att dölja kostnader för utbildningen och ha drakoniska skatter på akademiker, vore att låta utbildningstiden vara helt lånefinansierad och arbetet mer lönsamt.

Avslutningsvis går studiebidraget stick i stäv med tanken om utbildning som en investering, för studenten själv såväl som för samhället. Vuxna människor måste förväntas kunna ta ansvar för sin egen försörjning och fatta informerade beslut gällande val av utbildning. Att förvänta sig att någon annan tar kostnaden, och inte vara beredd att låna och investera själv, är att springa ifrån ansvaret. Möjligheten att låna omfördelar försörjningsbördan över tid, men systemet kan inte syfta till lämpa över den på den som inte väljer att studera.

Studiebidraget utgör en orättvis omfördelning från de som

inte har en eftergymnasial utbildning till de som har en, skapar skadliga incitament och undantar studenter från det personliga ansvaret. Det måste avskaffas.

1 Centrala studiestödsnämnden, *Budgetunderlag 2021–2023*.

2 Ibid.

3 Detta har konstaterats ett flertal gånger, exempelvis i SOU 2003:96, s. 56.

4 Ds 2000:19.

Inför treterminssystem

Vid svenska universitet och högskolor ges varje år hundratal sommarkurser. En stor andel av dessa har namn som ”Olympiska gudar”, ”En Satans idéhistoria”, ”Game of Thrones – Studier i makt” och ”Bergman och Guds skugga”. Flertalet går på distans och saknar koppling till ett högskoleprogram.

Vissa av dessa kurser är säkerligen bildande och givande för sina studenter, men för de allra flesta innebär sommarkurser framför allt en möjlighet till försörjning med studiemedel mellan de ordinarie terminerna och därmed ett nödvändigt ont. Det är därför inte konstigt att de sommarkurser som ges är på grundnivå, inte kräver förkunskaper och är enkla att klara, i syfte att nå ett högt söktryck trots att de flesta inte är särskilt intresserade.

Värre än oseriösa sommarkurser, är dock att det saknas mer programrelevanta kurser. Sommarterminen omfattar drygt två månader och motsvarar en halv hösttermin. Den flitige skulle ha möjlighet att läsa sitt program avsevärt snabbare än i dag om studier bedrevs även på sommaren. Med heltidskurser varje sommar skulle en student kunna

läsa sin kandidatutbildning åtminstone en termin snabbare än i nuvarande tempo, och spara in ett år på en eventuell masterutbildning. Att låta verksamheten på våra lärosäten ligga nere tre månader om året och ha avsevärda resurser stående oanvända är också värdelös hushållning. Sverige behöver en fullvärdig sommartermin, som finns i många andra länder.

Anledningen till att Sverige saknar denna möjlighet i dag är återigen finansieringssystemet. Det gör det lönsamt för smala institutioner att hålla breda och lättexaminerade utbildningar på distans som attraherar många och inte behöver programanknytning. Att ha programkurser även på sommaren kräver betydligt mer resurser och skulle inkräkta på semester och forskningstid för professorer och lektorer.

Sverige har bland världens längsta utbildningstider och världens högsta examensålder. Tvåterminssystemet och irrelevanta sommarkurser är knappast hela anledningen till det, men att hålla relevanta sommarkurser hade inneburit bättre hushållning och givit ambitiösa studenter möjligheter att ta sin examen tidigare.

Avskaffa kårobligatoriet

Debatten om kårobligatoriet är nästan lika gammal som de svenska universiteten. Redan på 1600-talet kom de första reglerna om att studenter skulle inordna sig i studerandorganisationer med uppgift att övervaka de inskrivnas sedlighet och goda uppförande. Dessa krav har sedan fortsatt att existera i någon form på nästan alla universitet fram till våra dagar.

Under hela 1900-talet fanns det moderna kårobligatoriet med krav på att svenska studenter som ville bedriva högre studier skulle teckna medlemskap i en kår som regeringen förordnade. Rektorer hade att relegera den som inte uppfyllde denna skyldighet.

Tvånget att gå med i en privat, och ofta politiskt mycket aktiv, organisation med monopol på status som kår står uppenbart i strid med den negativa föreningsfriheten. År 2010 avskaffades därför obligatoriet på initiativ av regeringen Reinfeldt.¹ De två stiftelsehögskolorna, Chalmers Tekniska Högskola och Högskolan i Jönköping, har dock kvar lokala obligatorier. Det möjliggjordes av lagtekniska skäl vid refor-

men 2010 och har inneburit att dessa lärosäten fortfarande har ett kårobligatorium.²

Tvång att medverka i politiska och fackliga organisationer är problematiskt i en liberal demokrati. Det gäller särskilt när utbildningen är offentligt finansierad och reglerad. De undantag som stiftelsehögskolorna har måste därför tas bort, så att även deras studenter får åtnjuta sin föreningsfrihet. Kårobligatoriet bör avskaffas en gång för alla.

1 Prop. 2008/09:154. *Frihet och inflytande - kårobligatoriets avskaffande.*

2 Se föregående utredning, SOU 2008:11, *Frihet för studenter - om hur kår- och nationsobligatoriet kan avskaffas.* Utredaren skriver att "Från föreningsfrihetssynpunkt måste ett lokalt beslutat obligatorium ifrågasättas på samma grunder som ett nationellt reglerat sådant". Man valde dock att inte reglera saken då det låg utanför utredningens uppdrag.

Reformera statens finansiering av högre utbildning

Dagens finansieringssystem för högre studier lider av ett antal problem. Det är fyrkantigt, centralstyrt och inte anpassat efter efterfrågan, men det absolut största är att utbildningens kvalitet inte får något genomslag när offentliga pengarna fördelas. Det är helt enkelt inte lönsamt inom ramen för dagens system att ställa höga krav, bedriva kvalitativ undervisning och examinera grundligt.

I dagsläget uppmuntrar finansieringsmodellen för högre utbildning att förkunskapskraven ska hållas låga och att så många studenter som möjligt ska godkännas på sina kurser.¹ Detta har beskrivits i kapitlet om hur utbudet av utbildningar skapas. Det enklaste sättet att på kort sikt säkra finansiering är alltså att sänka kraven och öka andelen som fått godkänt. Att hålla hög kvalitet på undervisningen eller få ett stor antal studenter med större kunskaper än absolut minimum uppmuntras i dag inte alls av systemet. Finansieringen pressar fram mediokra utbildningar, låga krav och stora studentkullar.

Detta system borde förändras i grunden så att kvalitet får tydligare genomslag. För det första skulle möjligheten att ta

ut avgifter skapa en press på lärosätet att erbjuda undervisning som studenter är villiga att investera i, och som inte bara godtas av staten.

För det andra borde kvalitet vara en tydlig faktor när offentliga anslag fördelas, så att finansieringssystemet ger incitament för hög kvalitet och konkurrens mellan lärosätena. Ett sätt att göra det på är att låta ersättningsnivåerna som institutionerna får för antal studerande och utdelade högskolepoäng inom varje utbildningsområde variera efter kvalitén på studenternas prestationer, utvärderade av en extern aktör. Ju bättre studenterna presterar, desto högre ersättning får lärosätet inom det utbildningsområdet.

Att rangordna universitet, och erkänna det uppenbara i att en examen från Uppsala eller Lund i regel är betydligt bättre än en från Borås, har länge varit känsligt i Sverige. ”Alla ska med” har länge varit tanken vad gäller högre utbildningar. Oviljan att diskutera utbildningskvalitet har haft stora negativa konsekvenser, till exempel att system för att premiera god kvalitet har avskaffats.

Att utvärdera kvaliteten på utbildningar vid svenska lärosäten är något som Universitetskanslersämbetet, UKÄ, redan har i uppgift. Fram till 2016 fanns även möjlighet att premiera hög kvalitet vid fördelning av resurser, men det avskaffades av regeringen Löfven.² Den enda kvarstående golvet för hur låg kvalitet ett svenskt lärosäte kan ha är UKÄ:s möjlighet att dra in examensrätten för lärosäten vars utbildningar bedöms ha kvalitetsbrister i strid med högskolelagen. Det vore positivt för såväl studenter som

akademiker om UKÄ:s arbete med att utvärdera utbildningsverksamheten vid svenska universitet och högskolor inte bara användes för att avskräcka usel kvalitet utan också uppmuntra till kvalitetsförbättringar längs hela skalan.

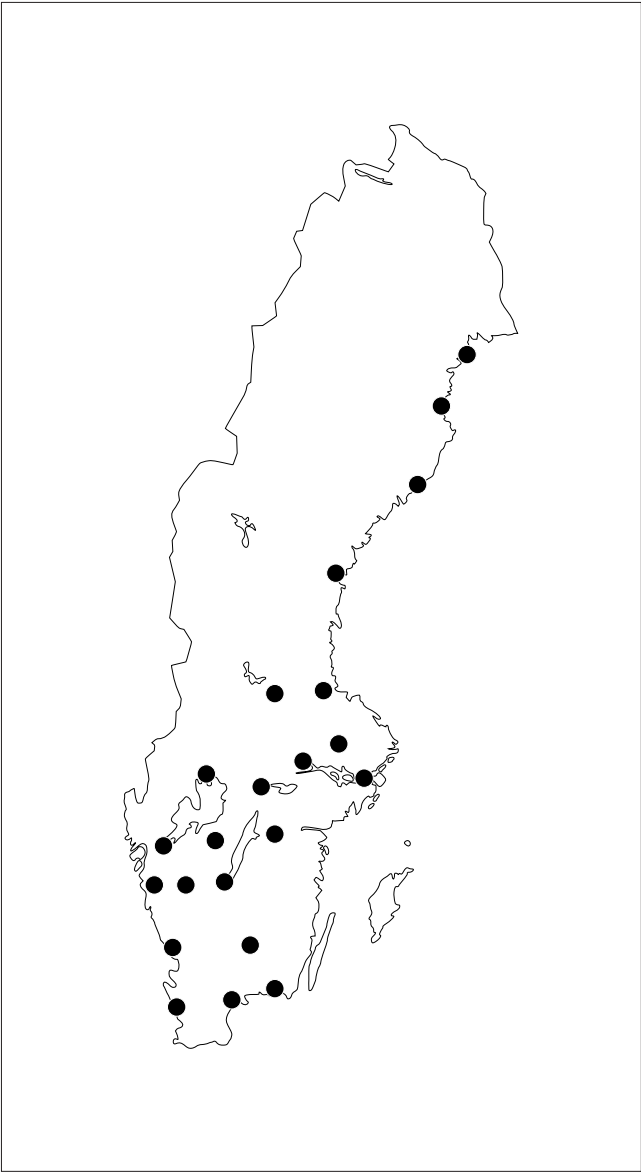
1 Se exempelvis Höskoleverket, (2009), sida 69.

2 Se Universitetskanslersämbetet, 2016:15, s. 6.

Här ligger Sveriges universitet och högskolor

Antalet lärosäten i Sverige har ökat snabbt. Under lång tid fanns fyra fullvärdiga universitet (Lund, Göteborg, Stockholm och Uppsala) samt ett antal kompletterande högskolor, såsom KTH, Handelshögskolan och KMH. Det senaste lärosätet att ges status som universitet var Mälardalens högskola som blev universitet 2022.

Idag finns 18 universitet och 31 högskolor eller motsvarande.

Gör antagningen självständig för lärosätena

Antagningssystemet till universitet och högskolor syftar framför allt till att prognostisera framtida studieresultat. Om antalet sökande överstiger antalet platser på en given utbildning ska antagningssystemet sortera och rangordna elever på ett sätt som är rättssäkert. I Sverige görs det genom två parallella system – antingen antas studenten på sina gymnasiebetyg eller så gäller resultatet på högskoleprovet, ett helt generellt färdighetsprov utan ämnesinriktning. I extrema undantagsfall har andra typer av lokala prov och urval förekommit.¹

Lärosätena har och med detta mycket små möjligheter att anpassa sin antagning mot de utmaningar och inriktningar de har på sina utbildningar. En viss möjlighet finns att ställa krav på förkunskaper, alltså att studenten ska genomgått vissa gymnasiekurser, men utöver detta är all antagning centraliserad och enhetlig.

Detta system är alldeles för trubbigt för att nå sitt mål. Högskoleprovet saknar helt ämnesinriktning och har mycket begränsad precision. Omfattande inflation och likvärdighetsproblem utesluter gymnasiebetyg som rättssäker grund

för antagning. Studier har dessutom visat att betyg och högskoleprov endast kan förklara 25 procent av en students studieresultat.² Faktorer som studieambition och lämplighet fångas inte alls upp i systemet eftersom alternativa urvalsprocesser som intervjuer eller tester som huvudregel inte är tillåtna. Resultatet är ett stelbent och orättvist system, där möjligheten för lärosäten att nischa sig eller korrigera antagningen för de brister de upplever i förkunskaper hos studenterna är obefintlig, och studenten begränsas av ibland helt irrelevanta betyg långt bak i tiden.

Det finns andra sätt. Utgångspunkten i de flesta andra västländer är en mycket decentraliserad antagning. Där får de sökande själva skicka in ansökan direkt till respektive lärosäte, som själva ansvarar för att bestämma behörighetskrav och regler för urval. Ibland används standardiserade prov som grund, men kompletterade med exempelvis personligt brev, uppsats, referenser eller mer formella meriter.³ Detta tillåter lärosäten att utforska egna modeller, ta hänsyn till de delar som är mest relevanta för respektive utbildning och skilja ut sig mot varandra. Detta i syfte att nå lämpliga kandidater, bredda sin antagning till nya grupper och stärka rättssäkerheten.

I Sverige har ett autonomt system för antagning kontinuerligt avfärdats med hänvisning till ökade kostnader. Det är riktigt på kort sikt, men tjänas mångdubbelt igen om bara några fler studenter klarar sin utbildning och gör det i tid. Vurmen för stora centraliserade system är en rest från ett mycket formalistiskt och industriellt ideal inom den högre utbildningen, och har knappast kunnat uppvisa den rättssä-

kerhet och precision som bör avkrävas så viktiga beslut.

Motsvarande frihet för svenska universitet och högskolor hade till exempel kunnat innebära att man inte måste ta hänsyn till det samlade resultatet på högskoleprovet, utan kan lägga mer vikt vid resultaten på relevanta delar, komplettera med egna arbetsprov eller skrivningar och begära in ansökningsbrev. Detta skulle ge möjlighet att pröva nya metoder, stärka rättssäkerheten, öka lärosätenas autonomi och förbättra matchningen – utan att öka kostnaderna.

1 Se exempelvis antagning genom matematik- och fysikprov på KTH och Chalmers, PIL-systemet på Karolinska institutet och möjligheten att bli antagen genom sommarkurser på vissa juristprogram.

2 Almerud (2016), s. 12.

3 En kort internationell jämförelse finns i Almerud (2016), s. 9.

Uppvärdera och satsa smalt på bildning

Bildning är i hög grad en fråga om tradition. Att man i det svenska samhället och inom politiken under många år inte har skattat bildning lika högt som många andra länder gör att vi har hamnat efter som bildningsnation. När man i andra länder har politiker och företagsledare som läst historia, språk och klassiska studier har ett tydligt nyttotänkande och frånvaro av elitism genomsyrat den högre utbildningen i Sverige.

Detta har fått stora konsekvenser. Universiteten har svårt att stå sig i den internationella konkurrensen på humaniorans område. Försöken att politisera högskolan möter svagt motstånd när tradition och rötter saknas och Sverige riskerar att tappa viktiga kulturbärande institutioner. För en eventuell framtida arbetsgivare är en examen i ett humanistiskt ämne föga värt. För den student som inte strävar efter att tänka rätt, utan att tänka fritt, och för den akademiker som letar efter grogrund för nya idéer på området har svenska universitet inte mycket att erbjuda.

Om man vill förbättra kvaliteten inom humaniora, premiera klassisk bildning och öka statusen måste man våga

prata om elitism. Humanistiska utbildningar i Sverige är synnerligen breda, men har mycket lågt söktryck och usel genomströmning.¹ Inget annat ämnesområde har examinerade med lika svårt att få fäste på arbetsmarknaden.² Ska man över tid förändra bilden måste man satsa smalt.

Det har återkommande föreslagits att inrätta spetsutbildningar i humaniora i Sverige. Ett exempel på detta är litteraturvetaren Anna Victoria Hallberg, som föreslagit att ett klassiskt elitprogram inrättas. Ett tjugotal studenter skulle antas enligt en speciell antagning på programmet som inrättas på tre till fyra universitet. Inom ramen för programmet ges stora möjligheter till internationella resor och utbyten. Detta skulle möjliggöra för ambitiösa studenter att under fyra år tillägna sin tid för studier i filosofi, historia, estetik och två främmande språk.³

Det hade varit en möjlig väg framåt. Detta måste dock kompletteras med avsevärt färre antal platser på kurser och program inom humaniora och samhällsvetenskap, samt en koncentration till färre lärosäten. Möjligheten för högskolor att anordna utbildningar med enstaka timmar undervisningstid i veckan måste tas bort och finansieringen stärkas med högre anslag och avgifter.

Våra universitet och högskolor bör, i kombination med uppfyllnad av arbetsmarknadens, forskningens och samhällets behov, finnas till även för bildningens skull. Detta måste få tydligt genomslag. Elitism måste vara tillåten även inom humaniora.

-
- 1 Exempelvis Universitetskanslersämbetet, (2017).
 - 2 SACO, *Framtidsutsiker*, (2020).
 - 3 Hallberg, Anna Victoria, (2018).

KÄLLFÖRTECKNING

Almerud, (2016), *Låt den rätte komma in, Ett reformerat antagningsystem för högskolan*, Svenskt Näringsliv Rapport.

Bender, (2013), *Lärrledd tid och kvalitet i den högre utbildningen*, TCO GRANSKAR #7/13.

Beneito, P., Boscá, J. E., & Ferri, J., (2018), *Tuition fees and student effort at university*. *Economics of Education Review*, 64, 114-128.

Betts, J. R., (1996), *What do students know about wages? Evidence from a survey of undergraduates*, *Journal of human resources*, 27-56.

Bosworth, S. J., (2019), *Higher education fees as signals*, Department of Economics, University of Reading, Discussion Paper No. 2019-16

Caplan, *The case against education: Why the education system is a waste of time and money*, Princeton University Press, (2018).

Centrum för rättvisa, (2018), *Vinst för Connie Dickinson i Högsta domstolen mot Mälardalens högskola* [publicerad 2018-04-17] <https://centrumforrattvisa.se/vinst-for-connie-dickinson-i-hogsta-domstolen-mot-malardalens-hogskola/>

Davies, Martin, (22-11-2016), *What is critical thinking? And do universities really teach it?*, The Conversation.

Departementsserien och promemorior från Finansdepartementet, *Studiebidraget i det långa loppet*, Ds 2000:19.

Garibaldi, P., Giavazzi, F., Ichino, A., & Rettore, E., (2012), *College cost and time to complete a degree: Evidence from tuition discontinuities*, Review of Economics and Statistics, 94(3), 699-711.

Hallberg, Anna Victoria, (2018), *Elitism som nytta. Om humaniora och bildning i den svenska akademien*, Svenskt Näringsliv Rapport.

Hauschildt, Gwosć, Netz & Mishra, Eurostudent, (2016), *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe: Synopsis of Indicators*.

Hoxby, C. M., & Turner, S., (2015), *What high-achieving low-income students know about college*, American Economic Review, 105(5), 514-17.

Högskoleverket, (2009), *Förkunskaper och krav i högre utbildning*, Rapport 2009:16 R.

Karran, Terence & Beiter, Klaus & Appiagyei-Atua, Kwadwo, *Measuring academic freedom in Europe: a criterion referenced approach*, Policy Reviews in Higher Education, 1-31, (2017).

OECD Indicators, (2020), *What are the earnings advantages*

from education?, Education at a glance 2020.

Olof Ejeremo, *Svenska uppfinnare -- Working paper 2011:14*, Tillväxtanalys, (2011).

Persson, H., (2010), *Vad är lagom? – En kunskapsöversikt av under- och överutbildning*, Saco.

Saco, *Framtidsutsikter*, (2020).

Sandström, (2014), *Var skapades Sveriges 100 främsta innovationer?*, Reforminstitutet, 2014

Sandström, Karlson & Wennberg, *Innovationspolitik för tillväxt*, Forskningsinstitutet Ratio, (2018).

Scott-Clayton, J., (2011), *On money and motivation a quasi-experimental analysis of financial incentives for college achievement*, Journal of Human resources, 46(3), 614-646.

Statens offentliga utredningar från Finansdepartementet, *Utbildningens fördelning en fråga om klass?*, SOU 2003:96.

Statistiska centralbyrån, (2020), *Registrerade studenter läsåren 1977/78–2019/20*.

Statistiska centralbyrån, (2021), *Inträdet på arbetsmarknaden efter högskolestudier*.

Svenskt Näringsliv, (2018), *Hur kan vi sänka etableringsåldern bland högskoleutbildade?*

Tidningen Karriär, *Få lärarledda timmar på svenska universitet*, JUSEK, 2019. <https://www.jusek.se/tidningenkarriar/artiklar/2019/5/samst-i-klassen/>

Tählin, M., (2007). *Utbildningsvägen – vart leder den. Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*, i Överutbildningen i Sverige: utveckling och konsekvenser, i Olofsson, J. (red.), Stockholm: SNS Förlag.

Universitetskanslersämbetet, (2016), *Nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning*, UKÄ Rapport 2016:15.

Universitetskanslersämbetet, (2017), *Studentspeglarna*, UKÄ Rapport 2017:4.

Universitetskanslersämbetet, (2018), *Lärarledd tid i den svenska högskolan*, UKÄ Rapport 2018:15.

Universitetskanslersämbetet, (2019), *Svensk högre utbildning i internationell belysning*, UKÄ Rapport 2019:5.

Vetenskapsrådet, (2019), *Forskningsbarometern 2019, Svensk forskning i internationell jämförelse*.

Wiswall, M., & Zafar, B., (2015), *How do college students respond to public information about earnings?*. Journal of Human Capital, 9(2), 117-169.

Uusitalo R., (2010), *Vad förklarar svenska universitetsstudenters höga examensålder?*, SOU 2010:88.

Studentförlaget
HORISONT

© 2022 Studentförlaget Horisont,
Fria Moderata Studentförbundet
och författarna

Första upplagan, e-bok

Adam Danieli (redaktör)

Catarina Kärkkäinen

Albin Zettervall

Beatrice Backman

John Norell

ISBN: 978-91-987677-0-4

www.fmsf.se

Omslag och sättning: Olliver Petersson

Svensk högre utbildning håller världsklass. Genom stora offentliga resurser, högkvalitativ undervisning och stor akademisk frihet ges alla unga människor goda förutsättningar att lära och bilda sig. Det bidrar till vårt lands innovationskraft, skapar företag och möjliggör klassresor. Eller?

Få debatter präglas av så många myter och missförstånd som den om högre utbildning. Medan det rått likriktning i det politiska samtalet i årtionden har stora problem på landets lärosäten vuxit fram. Undermålig kvalitet, utbildningsinflation, lågt i tak och ett finansieringssystem som tvärt emot alla intentioner gynnar de bäst ställda i samhället.

Fria Moderata Studentförbundet vill genom denna skrift bidra till att göra upp med okunskap och 70-talsmentalitet. Vi vill peka på elva myter som behöver avlivas och nio reformer som behöver genomföras för att Sverige ska få en bättre, mer rättvis och friare högre utbildning.

**Fria Moderata
Studentförbundet**

**Studentförlaget
HORISONT**

ISBN 978-91-987677-0-4

9 789198 767704